

ACADEMIA ROMÂNĂ

FILIALA TIMIȘOARA

Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”

STUDIA BANATICA

SERIES HISTORIA

Anul II

2025

**ACADEMIA ROMÂNĂ-FILIALA TIMIȘOARA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„TITU MAIORESCU”**

STUDIA BANATICA

SERIES HISTORIA

Anul II

**EDITURA MEGA
Cluj-Napoca
2025**

***Studia Banatica. Series Historia* este revista Institutului de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, publicată sub egida Academiei Române, filiala Timișoara.**

Comitetul științific

Prof. univ. dr. Sorin-Cristian AILINCĂI

Universitatea din București

CS I dr. Dan APARASCHIVEI

Academia Română, Institutul de Arheologie Iași

Dr. Ligia BOLDEA

Cercetător independent, Reșița

CS I dr. Vitalie BÂRCĂ

Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

Dr. Costin FENEȘAN

Cercetător independent, București

Prof. univ. dr. Mihai GLIGOR

Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CS I dr. habil. Florin GOGĂLTAN

Academia Română, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

Prof. univ. dr. Rudolf GRÄF

Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca/

Academia Română, Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu

Conf. univ. dr. Vasile RĂMNEANȚU

Universitatea de Vest din Timișoara

Prof. univ. dr. Wolfram SCHIER

Freie Universität Berlin, Germania

Colegiul de redacție

Prof. univ./CS I dr. Florin DRAȘOVEAN – director

CS I dr. habil. Adrian MAGINA – redactor-șef

CS III dr. Victor BUNOIU – secretar de redacție

CS II dr. Victor Cristian SAVA – membru

CS III dr. Cristian FLOCA – membru

Materialele trimise spre publicare în *Studia Banatica. Series Historia* sunt așteptate pe adresele de email: isbtm@academiattm.ro sau adimagina@gmail.com.

Revista *Studia Banatica* continuă publicația „Revista de Studii Banatice”, publicată în perioada 2010-2013.

ISSN 3090-9643

ISSN-L 3090-9643

STUDIA BANATICA

SERIES HISTORIA

Anul II

2025

CUPRINS

ARHEOLOGIE

- Marian-Bogdan CONDURĂȚEANU, Mihai GLIGOR, *Valurile timpului probabilistic și rolul evenimentelor Miyake în degradarea preciziei calibrărilor C¹⁴. Cu referire la platoul Hallstatt și datele din spațiul intracarpatic* 7
- Silviu ENE, Dorel MICLE, Silviu ILIUȚĂ, Alin DIACONU, *O posibilă așezare Vinča necunoscută în sudul orașului Ciacova* 41
- Victor Cristian SAVA, Adrian Cristian ARDELEAN, Daniela SAVA, Adriana SĂRĂȘAN, *Așezări fortificate și dinamici culturale în eneoliticul timpuriu din regiunea Mureșului de Jos* 57
- Victor BUNOIU, Sorin FORȚIU, Bogdan CRAIOVAN, Yobbágy – *redescoperirea unui castellum din Banatul medieval* 77
- Cristian FLOCA, *Arheologia bisericilor de lemn. Studiu de caz: biserica de lemn „Pogorârea Duhului Sfânt” din Sartăș, jud. Alba* 125

ISTORIE

- Adrian MAGINA, *Toponimie și limbaj vernacular în documentele latine privind Banatul medieval: identitatea etnică a celui care scrie sau identitatea etnică a teritoriului?* 149
- Alexandru FODOR, *Aspecte ale vieții culturale și artistice în banatul de Caransebeș-Lugoj* 159
- Sandra HIRSCH, *Sectoarele economiei urbane reflectate prin ocupațiile locuitorilor evrei din Timișoara (prima jumătate a secolului XVIII)* 167

Florin BOGDAN, <i>Cărți românești vechi din colecțiile bibliotecii metropolitane București. Tipăriturile de la Buda</i>	175
Constantin-Tufan STAN, <i>Dascăli români din Banat în perioada dualismului. Studiu de caz: învățătorul Ioan Marcu</i>	183
Vasile CRISTEA, <i>Alexandru Borza - cercetător și protecționist al naturii din Banat</i>	201
Mihăiță-Silviu BALUȚĂ, <i>Vizita studenților cehoslovaci în România (1927): un episod al cooperării academice interbelice</i>	215
Eusebiu NARAI, <i>Activitatea Micii Înțelegeri în primul trimestru al anului 1933, reflectată în paginile cotidianului „Vestul” din Timișoara</i>	223
Dumitru TOMONI, <i>Mărturii din arhiva C.N.S.A.S. privind rezistența anticomunistă din Banatul de nord-est. Cum a fost capturat maiorul Vasile Duma?</i>	245
Vasile RĂMNEANȚU, <i>Aspecte referitoare la exportul din întreprinderile județului Timiș din anul 1983 consemnate în rapoartele Securității și ale organelor județene și centrale</i> ..	257
Norme de redactare	267

SUMMARY

ARCHAEOLOGY

- Marian-Bogdan CONDURĂȚEANU, Mihai GLIGOR, *Probabilistic Time Waves and the role of Miyake events in the degradation of the precision of ¹⁴C calibrations. With reference to the Hallstatt Plateau and the data from the intracarpatic region* 7
- Silviu ENE, Dorel MICLE, Silviu ILIUȚĂ, Alin DIACONU, *A Possible Unknown Vinča Site South of Ciacova City* 41
- Victor Cristian SAVA, Adrian Cristian ARDELEAN, Daniela SAVA, Adriana SĂRĂȘAN, *Enclosed settlements and cultural dynamics in the Early Eneolithic of the Lower Mureș Region* 57
- Victor BUNOIU, Sorin FORȚIU, Bogdan CRAIOVAN, Yobbágy – *Rediscovery of a castellum from the Medieval Banat* 77
- Cristian FLOCA, *The Archaeology of wooden churches. Study case: Wooden church „Descent of the Holy Spirit” from Sartăș, Alba county* 125

HISTORY

- Adrian MAGINA, *Toponymy and vernacular language in Latin documents regarding medieval Banat: the ethnic identity of the scribe or the ethnic background of the territory?* 149
- Alexandru FODOR, *Aspects of cultural and artistic life in the banat of Caransebeș and Lugoj* 159
- Sandra HIRSCH, *Urban economy reflected by the occupations of Jewish residents of Timișoara (first half of the 18th century)* 167
- Florin BOGDAN, *Old Romanian books from the collections of Bucharest metropolitan library. Buda prints* 175
- Constantin-Tufan STAN, *Romanian teachers from Banat during the period of dualism. Case study: teacher Ion Marcu* 183

Vasile CRISTEA, <i>Alexandru Borza - researcher and nature conservationist in the Banat region</i>	201
Mihăiță-Silviu BALUȚĂ, <i>The visit of Czechoslovak students to Romania (1927): an episode of interwar academic cooperation</i>	215
Eusebiu NARAI, <i>The activity of the Little Antante in the first quarter of 1933, reflected in the pages of the daily <the West> from Timișoara</i>	223
Dumitru TOMONI, <i>Testimonies from the C.N.S.A.S. archive on the anti-communist resistance in northeast Banat. How was major Vasile Duma captured?</i>	245
Vasile RĂMNEANȚU, <i>Aspects related to exports from companies in Timiș County in 1983, as recorded in reports by the Securitate and county and central party authorities</i>	257
Editorial style	267

ALEXANDRU BORZA - CERCETĂTOR ȘI PROTECȚIONIST AL NATURII DIN BANAT

Vasile Cristea*

Motto: ... în ordinea activităților pentru progresul științei și înălțarea culturală a națiunilor, sunt de un egal merit, fiecare aplicat la timpul și la locul său, cele trei puteri: verba, scripta, facta.¹

Cuvinte cheie: Alexandru Borza, Banat, cercetări botanice, publicații, Grădina Botanică
Keywords: Alexandru Borza, the Banat, botanical research, publications, Botanical Garden

Alexandru Borza - researcher and nature conservationist in the Banat region

Abstract: This study is dedicated to Professor Alexandru Borza, who made the natural treasures of Banat known both at home and abroad and stimulated naturalistic research in this region of the country. Alexandru Borza fully fulfilled his duty to science, to the country, and even to Banat, to which he was connected both through its botanical treasures and through part of his family, who settled in the region. The spirit of Professor Alexandru Borza has guided the work of generations of botanists in Banat, who have made important contributions to the knowledge of the flora and vegetation of this interesting part of the country. His personality and scientific contributions can still be a source of inspiration for today's young people, eager to learn and deepen their knowledge of *scientia amabilis*.

Introducere

În lecția inaugurală la Facultatea de Științe (Timișoara, 1 nov. 1940), profesorul Borza spunea: *O imensă eroare istorică ne-a dat botaniștilor clujeni bățul pribegiei în mână și ne-a dus pe aceste minunate plaiuri ale Banatului, așa de mult neglijat până acum în multe privințe, față de celelalte provincii ale țării*²; că: *... nici un bănățean de baștină n-a lucrat până acum în acest domeniu...*³; și că, sub aspect fitogeografic, acest colț ... *este cel mai interesant din întreaga țară și unul din cele mai importante din Europa.*⁴ De asemenea, profesorul sublinia, din nou, necesitatea păstrării unor locuri cu floră și vegetație deosebită, cum ar fi Domogledul, Cazanele Dunării, stejarii din vechiul sat Duboz, dar și intensificarea acțiunilor de protecție demarate de asociația fondată de marele ornitolog bănățean Dionisie Linția. Iar 5 ani mai târziu precizează: *În primăvara anului 1941 a început și munca febrilă de explorare a florei și*

---

* Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, email: vasile.cristea@ubbcluj.ro

¹ Alexandru Borza, "Dare de seamă despre activitatea Muzeului Botanic și a Grădinii Botanice de la Universitatea din Cluj în anii 1935 și 1936," *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj* XVII, Appendix I (1937): 2.

² Alexandru Borza, "Cercetarea botanică a Banatului," *Natura* XXXI, nr. 9 (1942): 307

³ Ibid., 308

⁴ Ibid., 310.

vegetației Banatului ..., considerând că ... *acest accident al refugiului a servit spre binele nostru și al științei.*⁵

Paginile de față se doresc a fi un nou omagiu adus celui care a fost, așa după cum afirma cu modestie, la București (la începutul anilor '60), *Eu am fost doar o unealtă în mâna Providenței*, iar replica tânărului asistent I. Cristureanu, *Da, dar o unealtă de aur a stârnit aplauzele participanților la reuniunea respectivă. Alexandru Borza, Titanul Botanicii Române* (cum îl consideră doi tineri timișoreni)⁶, adevăratul atlet al mișcării de ocrotirea naturii din România (... *promotorul principal al acestei idei generoase și atât de oportune la noi...*)⁷ sau, cum îl apreciam noi în urmă cu două decenii, a fost un ... *naturalist complex și vizionar, organizator abil și tenace, umanist de un profund realism și cu o largă deschidere.*⁸

După cum se va vedea, preocupările sale privitoare la Banat au fost diverse, continue, cu multe informații inedite în lucrările publicate și cu deschideri pentru studiile următoare din domeniile botanică generală, arheologie, etnologie, zoologie (ocrotire) și chiar lingvistică. Doamna prof. Maria Țenchea sublinia faptul că : ... *activitatea profesorului și savantului ... a avut interferențe majore cu viața științifică și culturală a Banatului ..., iar personalitatea și activitatea sa complexă, cu totul remarcabilă, nu s-a șters din memoria colectivă a orașului și regiunii.*⁹

Iată, sintetic, care au fost contribuțiile sale la cunoașterea naturii din Banat:

1. Semnalări de specii noi pentru Banat sau pentru România

Pentru botaniștii clasici era foarte important să aibă herbarii cât mai bogate, dar pentru profesorul Borza era mai important ca materialul să fie cunoscut în țară și în străinătate. Din numeroasele "excursii botanice" (în fapt adevărate cercetări floristice) a recoltat material botanic din toate regiunile României. În acest sens a conceput realizarea așa-numitei publicații *Flora Romaniae Exsiccata*, cu scopul de a face o propagandă largă culturală, atât în țară cât și în străinătate, pentru care se publicau anual Centurii, în care fiecare specie cuprindea 60-100 coli de herbar, ce foloseau ca material de schimb cu alte instituții. Din Banat a colectat în acest scop cca. 130 taxoni ce apar în 24 Centurii. Astăzi, aceste materiale sunt folosite chiar și de cei care se ocupă cu studiile moleculare la nivelul speciilor de plante. Un număr de 1.450 coli de herbar, cu plante din Banat se află în Herbarul UBB, constituind un material de bază în realizarea monumentalei opere *Flora RPR-RSR*, dar și pentru cercetările punctuale în diversele zone ale țării.

În ghidul celei de-a șasea excursii fitogeografice internaționale (desfășurate în România), Borza¹⁰ enumeră, pentru fiecare din cele 3 zile planificate pentru împrejurimile *Băilor Herculane* și din *Defileul Dunării* principalele specii de plante ce vor fi văzute, insistând

⁵ Alexandru Borza, "Dare de seamă despre activitatea Muzeului Botanic și a Grădinii Botanice de la Universitatea din Cluj (la Cluj și Timișoara) în anii 1940 -1945," *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj XXV*, Appendix III (1945): 4

⁶ D. Ciobanu, A. Simitean, "The Titan of Romanian Botany: Alexandru Borza," *Biostudent* I, nr. 1 (2018): 29-34.

⁷ E. Pop, "Profesorul Alexandru Borza (1887-1971)," *Contribuții botanice* (1972): 29

⁸ V. Cristea, F. Pedrotti, "Cuvânt înainte," în V. Cristea, F. Pedrotti, eds, *Alexandru Borza. Protecțiunea naturii: pagini alese. (Nature protection: selected papers)*, L'Uomo e l' Ambiente 45 (Camerino, 2005), 3-10.

⁹ V. Cristea, A. Șuteu, M. Pușcaș, coord., *Personalități ale Universității Babeș-Bolyai. VIII Alexandru Borza* (Cluj-Napoca: Presa Univ. Clujeană, 2021), 158-159.

¹⁰ A. Borza, "Botanischer führer durch die umgebung von Hercules bad bis an die Donau," în *Guide de la sixième excursion phytogéographique Internationale, Roumanie*, part II, (Cluj, 1931), 1-8

asupra elementelor submediteraneene și mediteraneene, cum ar fi *Dianthus trifasciculatus*, *Centaurea atropurpurea*, *Hypericum rochelii*, *Genista radiata*, *Scabiosa banatica*, *Echinops banaticus* ș.a.. Sub aspectul vegetației caracterizează pădurile de fag, de gorun, de carpen, cele edificate de pin bănațean (*Pinus nigra* ssp. *banatica*) și tufărișurile edificate de liliac și scumpie, pe care le denumește "Macchia" (după asemănarea fizionomică cu formațiunile mediteraneene cu acest nume).

Între cele 15 specii menționate ca noi sau rare pentru țară, Borza et Nyárády¹¹ citează prezența taxonului *Fagus silvatica* ssp. *moesiaca*, element balcanic, de pe muntele *Domogled*. Din deplasările pe teren, Borza¹² prezintă 9 specii de plante adventive (alohtone) care au fost observate de el în *Banat*, cum ar fi: bostănașul spinos (*Echinocystis lobata*, prima semnalare în România – lângă orezăriile de la Partoș și în partea de SE a Europei), cârmâzul (*Phytolacca americana*, la Moldova Nouă, Baia de Aramă și Cloșani), topinamburul (*Helianthus tuberosus*, la Comoriște-Cacova), luminița (*Oenothera biennis*, la Dognecea și Secoșeni) etc. Cele mai multe dintre acestea au devenit astăzi invazive, generând mari probleme ecologice.

Din "... minunatul și încă misteriosul bazin al văii Beul sec, o vale pierdută în podișul Pleșiva ..." ¹³ menționează ca nouă pentru flora României specia *Rosa stylosa* (considerând, în 1958, că aici este singura localitate certă în România a acestei specii, dar descoperită ulterior și în jud. Vâlcea) și descrie și o varietate a acesteia (var. *beucensis*), care însă nu a fost validată de taxonomia ulterioară a genului *Rosa*.

2. Note de floră și aspecte de vegetație în studiile sale arheologice

Pasionat de arheologie încă din perioada școlii de la Alba Iulia (un rol deosebit de important având profesorul său, Cserni Adalbert, naturalist și istoric), Borza nu a putut rămâne indiferent la bogăția de situri din perioada dacică și romană în Banat. "Eu sărut urmele Romei ori de câte ori le întâlnesc în drum", afirma deseori profesorul.¹⁴ Paralel cu informațiile și comentariile privind valoarea lor istorică, Borza ne dă și informații privitoare la flora și vegetația din aceste locuri.

O atenție deosebită a acordat Borza¹⁵ munților înalți din regiunea dacică, în care s-ar găsi urme ale muntelui sfânt, sacru al dacilor – Kogaionon, despre care scria Herodot și Poseidonos din Apameia (citată de Strabon în a sa *Rerum Geographicum*, sec. I e.n.). Pe baza unui complex de metode, Borza consideră că, "... singurul munte înalt care prezintă în vârf o peșteră locuibilă, ... cu o priveliște largă peste trei provincii, ... cu poziția sa dominantă ca o culme ce-ți inspiră admirație și venerațiune față de puterile mistice care ocârmuiesc lumea"¹⁶, cu cea mai mare probabilitate este *muntele Gugu* (2.292 msm) din Culmea Godeanu. Luând în bătaie de joc concluzia lui Borza, cunoscutul istoric Constantin Daicoviciu scrie în ziarul "Curentul" că și el a găsit iarba fiarelor, dar Borza anexează la articolul său doar un post-

¹¹ A. Borza, E. I. Nyárády, "Plante noi sau rare pentru flora României" *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj* XI, nr. 3-4 (1931): 66-68.

¹² A. Borza, "Echinocystis lobata (Michx.) Torr. et Gray și alte plante americane încetățenite în Banat," *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj la Timișoara* XXII (1942): 178-180

¹³ A. Borza, "O roză nouă pentru flora României și o varietate nouă," *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj* XXVI (1946): 55.

¹⁴ Pop, "Profesorul Alexandru Borza," 8.

¹⁵ A. Borza, "Sanctuarul Dacilor KOGAIONON," *Revista Institutului Social Banat-Crișana* XI (1942): 649-672; Borza, "Muntele Gugu," *Natura* 31 (1942): 405-407; Borza, "Descoperiri arheologice în Banat, din timpul Dacilor," *Dacia*, IV (1942): 213-215.

¹⁶ Borza, "Sanctuarul Dacilor," 663.

scriptum dactilografiat, în care afirmă: "... eu la zeflemele nu răspund". În alt articol Borza, considerând acest vârf ca "... locul sacru al culturii strămoșilor noștri Daci...", "... ar trebui să devină curând un sanctuar al națiunii, un măreț monument național"¹⁷. Important pentru noi este faptul că Borza ne face cunoscute câteva aspecte generale ale vegetației de pe acest vârf - primele informații sub acest aspect de aici: comunitățile de licheni de pe stânci, pajiștile de *Agrostis rupestris* cu *Festuca supina*, pâlcurile de *Juncus trifidus*, tufărișurile de jneapăn (apreciate de elevul ca "... adevărate păduri seculare pitice")¹⁸, comunitățile de *Cerastium cerastioides* cu *Plantago gentianoides*, *Thymus alpestris* ș.a. Peste 3 decenii, elevul ce l-a însoțit pe profesor în ascensiunea pe acest munte va oferi științei o solidă monografie a munților Țarcu, Godeanu și Cernei, în care ne prezintă structura a 7 asociații vegetale de pe vârful Gugu¹⁹. După o documentare suficient de serioasă am încercat și noi să descifrăm această necunoscută legată de muntele sacru al dacilor, prezentând la o conferință dedicată munților sacrii (în Italia, la Rieti, decembrie 2016) o comunicare cu titlul "Munții sacri din Carpații Românești și covorul lor vegetal". Nu am reușit decât să facem cunoscut publicului prezent cei 7 "candidați" la statutul de munte sacru al dacilor și comunitățile vegetale care îi acoperă. Tindem să credem, așa cum consideră A. Vartic²⁰ că ar fi existat cel puțin 3 vârfuri cu un astfel de rol: unul pentru popor, altul pentru sacerdoți și altul pentru marele preot și rege.

Referindu-se la cetatea dacică de la *Bobaița*, Borza²¹ apreciază că vegetația primară ar fi fost un gorunet, iar cea secundară un ceret cu gârniță (*Quercus cerris* și *Q. frainetto*), iar pe soluri mai bune, tufărișuri de cărpiniță cu mojdrean. Pe valurile de pământ și pe dealuri vegetația stepică este pe deplin matură (dând și un releveu fitosociologic în care dominantă este bărboasa – *Dichanthium ischaemum*, syn. *Botriochloa* i.), iar în tufărișuri identifică o serie de relice de pădure și de poieni.

În 1944, la *Bucova* constată resturile unui făget străvechi, înlocuit de cărpiniș în care se regăsesc specii caracteristice făgetelor (menționează 7 astfel de specii ierboase, între care și specia carpato-balcanică *Hieracium rotundatum*, syn. *H. transsylvanicum*). Iar la *Sarmizegetusa* (Ulpia Trajana) explică structura pădurii de cer (*Quercus cerris*) pe baza solului foarte acid, sărac și levigat²².

3. Studii și note etnobotanice

Primele studii etnobotanice din *Banat* (regiune în care a activat cunoscutul Simeon Manguica, în a doua jumătate a secolului XIX), Borza ni le oferă în 1921. Prima lucrare²³ se referă la plantele cultivate în grădinile țărănești din Banat, iar a doua²⁴ la soiurile de mere din grădinile țărănești române, menționând 12 "rase cultivate" prezente în Banat (ex. botu-oii, de

¹⁷ Borza, Borza, "Descoperiri arheologice," 215.

¹⁸ N. Boșcaiu, "Muntele Gugu," *Natura* XXXI, nr. 11-12 (1942): 406

¹⁹ N. Boșcaiu, *Flora și vegetația Munților Țarcu, Godeanu și Cernei* (București: Ed. Acad. RSR, 1971).

²⁰ A. Vartic, *Drumul spre Kogaionon* (Chișinău: Ed. Basarabia, 1998).

²¹ A. Borza, "Cetatea dacică de la Bobaița (Mehedinți)," *Revista Institutului Social Banat-Crișana, Buletin Istoric* XI, nr. 11-12 (1943): 117-130.

²² A. Borza, "Nouă date relativ la cetățile romane dintre Tibiscum și Sarmizegetusa," *Revista Institutului Social Banat-Crișana, Buletin Istoric* XII (1944): 686-694

²³ A. Borza, "Material pentru vocabularul botanic al limbii române. Grădini țărănești din Banat," *Dacoromania* I (1920-1921): 259-262.

²⁴ A. Borza, "Flora grădinilor țărănești române. I Mărul (*Pyrus Malus* L.," *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj* I, nr. 3 (1921): 64-86

Mada, plotogoase, de Sântămărie, de Sânpetru, de Sf. Ilie ș.a.), iar despre oarzăne afirmă că ar fi una din varietățile cele mai străbune de la noi din țară.

În 1925, Borza prezintă plantele ornamentale, medicinale, de farmece și credințe, identificate în grădinile țărănești, menționând din Banat 14 denumiri regionale sau locale (mai ales din localitățile Almăj, Borloveni și Oravița). Două sublinieri ale autorului, credem că sunt interesante de menționat: 1). ”*Consemnarea conștiincioasă a numirilor populare de plante, făcută de un cunoscător al plantelor, este o comoară prețioasă de date privitoare la bogăția lexicală și la morfologia limbii, la istoria ei și la geografia dialectelor*”²⁵; și 2). ”*Împrumuturile s-au făcut mai ales de la turci, ca importatori și della maghiari, germani și slavi ca mijlocitori, dupecum trădează nomenclatura romanizată a plantelor*”²⁶.

În 1933, Borza și Görtler²⁷ oferă specialiștilor horticoli și publicului o foarte documentată lucrare privind soiurile de mere cultivate în Grădina Botanică din Cluj, lucrare în care sunt descrise și cu iconografiate o mare parte din soiuri, iar ca soiuri din Banat menționează: merele Mașance bănațenești (”*Varietate locală din sudul Banatului ...*”), merele Mădănești (”*Poate de origine romană ...*”) și merele Șiculane (”*... originale din jurul Aradului sunt o varietate remarcabilă*”)²⁸. Două sublinieri credem că merită a fi făcute și în acest caz, privind din prezent afirmațiile acestor autori: 1) scopul declarat al colecției este păstrarea acestei diversități: ”*... mai ales în vederea timpurilor viitoare, când în urma <standardizării> producției vor fi date uitării și vor dispărea vechile soiuri care au făcut bucuria, mulțumirea și fala grădinilor în trecutele epoci și acum au fost întrecute de varietățile moderne*”; și 2) privind atacul păduchelui lănos (*Eriosoma lanigerum*), autorii au constatat că: ”*Au avut de suferit însă numai varietățile străine ... Varietățile autohtone au rezistat acestui periculos dușman al livezilor noastre, în mod strălucit.*”²⁹

În vara anului 1942, profesorul participă cu echipa ce desfășura cercetări sociologice în Banat, oprindu-se la Naidăș, unde face investigații etnobotanice referitoare la pomii fructiferi, legume și plante industriale, plante de podoabă (ornamentale) și plante de leac. Și în acest caz, pentru fiecare plantă este dat numele literar, denumirea științifică și numele local, iar interpretarea acestor denumiri locale o face pe baze economice, culturale și lingvistice. Constatând pierderile privitoare la cunoașterea și întrebuințarea plantelor medicinale (de leac), afirmă: ”*Căci nimic nu poate dovedi mai cert vechimea noastră pe aceste plaiuri, originile civilizației noastre și continuitatea dăinuirii noastre pe aceste plaiuri din timpuri străvechi, ca datele etnobotanice*”³⁰.

Credem că merită să amintim și preocupările profesorului privitoare la istoriografia și lingvistica din scrieri mai vechi, așa cum o face în 1945³¹ (analizând 3 cărți din sec. XVI și XVII) și, cu referire la Banat, în 1958, când analizează, printre altele, manuscrisul *Dictionarium Valachico-Latinum* (din a doua jumătate a sec. al XVII-lea), al cărui autor este

²⁵ A. Borza, “Flora grădinilor țărănești române. II Plante de podoabă, de leac, de farmece și credințe,” *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj* V, nr. 3-4 (1925): 49.

²⁶ *Ibid.*, 72.

²⁷ A. Borza, C. Görtler, “Varietățile de mere cultivate în Grădina Botanică din Cluj,” *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj* XIII, Appendix I (1933): 1-24.

²⁸ *Ibid.*, 12, 14, 22.

²⁹ *Ibid.*, 6.

³⁰ A. Borza, “Date etnobotanice din Naidăș (j. Caraș),” *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj la Timișoara* XXIV, nr. 3-4 (1944): 118

³¹ A. Borza, “Cele dintâi publicații botanice străine cu numiri de plante ”românești,” extras din *Apulum* II (1943-1945).

cunoscut ca *Anonymus Caransebesiensis*,³² Borza insistând, desigur, asupra numirilor de plante. Acest studiu este cunoscut, apreciat și subliniat și de acad. Gh. Chivu în lucrările sale³³, afirmând că: ”*Cea mai interesantă serie lexicală din Dictionarium Valachico-Latinum este însă, deopotrivă din punct de vedere lingvistic și botanic, aceea constituită din nume de pomi fructiferi*”³⁴, iar dicționarul în întregime sa îl consideră: ”*Primul dicționar al limbii române*” (în titlul lucrării din 2008).

Preocupările etnobotanice ale profesorului Borza se vor finaliza prin publicarea impresionantului *Dicționar etnobotanic*³⁵, realizat prin colaborarea unui colectiv mai larg de botaniști și etnologi și în care sunt prezentate peste 11.000 denumiri populare de plante pentru 2.095 specii, în limbile română, maghiară, germană (inclusiv săsească și șvăbească), sârbească (și carașoveană), turcă, bulgară și, desigur, franceză, engleză și rusă. Pentru această lucrare, Borza va primi premiul ”Emanoil Teodorescu” al Academiei Române.

4. Studii privind vegetația (cercetări fitosociologice)

Fondator necontestat al fitosociologiei românești (la cca. două decenii de la constituirea ei ca știință în Europa), Borza a susținut mai întâi o serie de conferințe despre viața socială a plantelor, conferințe publicate apoi în broșuri sau reviste de cultură (ex. ”Societatea de mâine”, ”America”, ”Calendarul America” ș.a.), spre a sensibiliza publicul la o astfel de abordare în studiul covorului vegetal. În urma unei astfel de conferințe, filosoful, poetul, dramaturgul și profesorul L. Blaga (1923; de la a cărei naștere se împlinesc 130 de ani, în 9 mai și în 6 mai, 66 ani de la trecerea în neființă) scria: ”*Un aer proaspăt de pădure a adus cu interesanta dsale conferință.... Despre această viețuire în societate, cum se vede, se poate vorbi ca și despre societățile umane.... comparația între oameni și plante e primită cu simpatie ... nu tot așa însă comparația cu un animal*”³⁶.

Primele informații privitoare la vegetația Banatului, Borza le publică în 1929 într-o lucrare privitoare la Ardeal, în care face o ”*schiță geobotanică*” a *Transilvaniei și Banatului*, cu multe considerații istorice, ecologice și cu o statistică a florei acestor două mari regiuni. Comparația dintre flora celor două regiuni evidențiază existența a 221 sp. și ssp. în Banat ce lipsesc din Transilvania propriu-zisă, iar, după o comparație cu Europa și Polonia, analiza fitogeografică îl determină să descrie o circumscripție fitogeografică nouă – a *Cernei și Mehedințului*, cu numeroase elemente balcanice, moesiace, mediteranean-ilirice și endemice, unele specii termofile supraviețuind aici glaciațiunii cuaternare (ex. sâmbovina, nucul, alunul turcesc, mojdreanul). În același timp face și unele considerații privitoare la ”*ocrotirea comorilor botanice*”, subliniind angajamentul Comunității de Avere Grănicerească din Caransebeș (comunitate a cărei deviză era ”*Ridicarea materială și culturală a graniței bănățene*”;³⁷ pentru ocrotirea florei din Cazane și Domogled.

³² A. Borza, ”Vegetația rezervației Beușnița,” *Ocrotirea naturii* 3 (1958): 117-127

³³ Gh. Chivu, ”Nume de plante în texte vechi românești,” în O. Felecan, ed., *Numele și numirea. Actele Conferinței Internaționale de Onomastică*, Ediția a II-a: *Onomastica din spațiul public actual* (Cluj-Napoca: Mega, 2013), 1000-1015.

³⁴ Ibid., 1003.

³⁵ *Dicționar etnobotanic – cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi a plantelor din România*, coord. A. Borza (București: Ed. Acad. RSR, 1968).

³⁶ L. Blaga, ”Sociologie vegetală,” *Patria*, 5, nr. 284 (1923): 1

³⁷ Vezi O. Roșu, *Comunitatea de Avere a fostului Regiment Grăniceresc Româno-Bănățean Nr. 13 din Caransebeș*. (Timișoara: Cosmopolitan Art, 2010).

Lucrarea de temelie pentru fitosociologia românească rămâne cea privitoare la vegetația Munților Retezat³⁸, considerată de Pop E.³⁹ ca fiind: ” ... de importanță capitală ... și pentru precizările de doctrină și pentru cristalizarea metodei de lucru ...”. Însăși profesorul Borza, în ”Amintirile” sale subliniază: ”Ca îndreptar pentru specialiștii noștri au servit studiile mele fitosociologice asupra Insulei Șerpilor, a pădurilor din Câmpie și asupra Munților Retezat ... Dar nu m-am mărginit numai la cercetarea morfologică a covorului vegetal, ci am căutat să sesizez și factorii ecologici, atât de greu de prins”⁴⁰. Programatic a fost și proiectul său asupra explorării metodice a florei și vegetației țării noastre⁴¹, în care sublinia: ”Cercetând vegetația ca atare ești obligat să analizezi profund flora, iar cercetarea metodică a florei ar fi profund greșit să nu o împreunezi cu studiul covorului vegetal întreg”. Astăzi, o astfel de abordare este denumită sistemică sau holistică și domină în studiile ecologice!

Nu vom insista aici asupra aspectelor teoretice și metodologice pe care le propune în lucrarea sa consistentă referitoare la Munții Retezat (din 1934), ci vom aminti doar faptul că, pentru prima dată, se fac cunoscute și descrise 24 asociații vegetale din acești munți, 7 dintre acestea purtând epitetul ”retezaticum” (ex. *Luzuletum spadiceae retezaticum*), ”retezatense” (ex. *Aconitetum taurici retezatense*), ”transsilvanicum” (ex. *Deschampsietum caespitosae transsilvanicum*) sau ”dacicum” (ex. *Eriophoretum vaginati dacicum*), desemnând prin aceasta categoria de asociații vegetale regionale.

Interesantă (și, în opinia noastră, o primă abordare arheofitosociologică) este și lucrarea referitoare la vegetația Banatului în timpul Romanilor, în care face o reconstituire a comunităților vegetale de acum două milenii, cu denumiri de asociații sau de cenotaxoni superiori și o hartă cu distribuția acestora. Fire critică, Borza face referiri la hărțile de vegetație actuală publicate de P. Enculescu (1924, 1929) și R. Soó (1933, 1940). În primul caz consideră că zona coniferelor este exagerat de extinsă, iar despre cele două hărți ale botanistului maghiar, consideră că prima este ”... destul de nesăbuită în detalii...”⁴², iar cea de-a doua este ”... neîntemeiată pe autopsie și problematică în detalii ...”⁴³. În fine, abordează și problema vegetației movilelor și valurilor de pământ, aspect ce va fi aprofundat în a doua jumătate a secolului XX de P.C. Popescu-Domogled, botanist ce și-a dedicat viața studierii florei și vegetației Banatului.

Cercetările sale din vara anilor 1941 și 1942 în Muntele Semenic (Siminic, după planta *Leontopodium alpinum*, cunoscuta floare de colți) sunt publicate în 1946, considerând acest munte ”... dacă nu ... [cel] mai românesc, ... [cel] mai <bănățenesc> munte al nostru”⁴⁴. Deși afirmă că: ”... am încercat să fac un inventar al florei fanerogame ...; am făcut însă și o ridicare generală de orientare asupra covorului vegetal”⁴⁵, lucrarea demonstrează că metodele folosite și interpretările sunt cele utilizate de școala franco-elvețiană din acea vreme. Pe baza observațiilor și a releveurilor executate, Borza prezintă 11 asociații vegetale, dintre care 7 sunt

³⁸ A. Borza, ”Studii fitosociologice în Munții Retezatului,” *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj XIV*, nr. 1-2 (1934): 21-84

³⁹ E. Pop, ”Profesorul Alexandru Borza (1887-1971),” *Contribuții botanice* (1972): 27.

⁴⁰ Borza A., *Amintirile unui naturalist din Alba-Iulia. Notițe autobiografice*. mss. dactilografiat (1963), 102.

⁴¹ A. Borza, ”Proiect pentru explorarea metodică a florei și vegetației României,” *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj XVIII*, nr. 1-4 (1938): 4.

⁴² A. Borza, ”Vegetația Banatului în timpul Romanilor. Explicații la harta de vegetație și economică a Banatului,” *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj la Timișoara XXIII*, nr. 3-4 (1943): 118.

⁴³ *Ibid.*, 119.

⁴⁴ A. Borza, ”Vegetația Muntelui Semenic din Banat. Studii fitosociologice,” *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj XXVI*, nr.1-2 (1946): 25.

⁴⁵ *Ibid.*, 28.

considerate de el ca "asociații regionale" noi pentru știință, adăugându-le epitetul de "banaticum" sau de "semenicense" (ex. *Adenostyletum alliariae banaticum*, *Sphagnetum banaticum*, *Poaetum nemoralis semenicense*, *Calamagrostideum arundinaceae semenicense* etc.). Interesant este și faptul că descriind pădurile din acest munte, distinge în cadrul asociației *Abieto – fagetum semenicense* 7 faciesuri sau tipuri, în funcție de speciile indicatoare ecologic din stratul ierbos al acestor păduri, sistem care va fi generalizat apoi de silvicultori în descrierea tipurilor de pădure. Datorită profesorilor Al. Borza și E. Pop, doi ani mai târziu, I. Ciobanu (1948) va descifra istoricul vegetației din acest munte, pe baza analizelor sporo-polinice.

Un studiu mai aprofundat și mult mai complex, rezultat al anilor petrecuți în "exilul intern" (sau "... epoca de aur a lucrărilor de teren", cum aprecia Veronica Porumbacu în 1964) este cel privitor la *pădurea Soca (Banloc)*, pădure pe care, încă de la început, o consideră ca : "... cea mai spre vest situată în acest sector bănățean, ultima pădure naturală spre Câmpia Tisei, considerată de fitogeografii mai vechi ca o <stepă pontică> , ceea ce pe departe nu este"⁴⁶. Analiza fitogeografică a celor 607 sp. identificate pe cele 1.555 jugăre demonstrează această afirmație, Borza subliniind că: "... ținutul acesta al Banlocului face parte din cercul de vegetație al Europei centrale"⁴⁷, iar că în cele 9 profile de sol efectuate: "... nu am semnalat prezența cernoziomului degradat"⁴⁸, sol care este caracteristic zonei de stepă și silvostepă. În prima parte, Borza prezintă situația geografică, istoricul regiunii și a așezărilor omenești, planul cadastral din 1849, defrișările efectuate de-a lungul timpului, amenajările pentru "cervărie", "fazanerie" și "orezărie", solul (dominat de tipul silvestru, podzolit și degradat) și clima regiunii. Pe baza observațiilor sale din anii 1947 și 1948 face și o analiză fenologică a pădurii, cu aspectul ei estival și autumnal, o altă premieră pentru astfel de cercetări în țara noastră. Studiul fitosociologic este materializat în descrierea a 17 asociații, dintre care 3 asociații lemnoase și 4 asociații ierboase sunt considerate ca noi pentru știință și poartă epitetul de "banaticum", "substeposum" sau "mediobanaticum". În final propune ca cei 8 stejari pluriseculari monumentali să fie trecuți în categoria "monumente ale naturii", iar pădurea în ansamblul ei să fie păstrată și ocrotită, "... pentru a facilita studii mai aprofundate ecologice-fitocenotice de interes forestier și agricol"⁴⁹.

Pentru publicul larg, Borza revine cu o prezentare mai poetică, considerând parcul de vânătoare *Banloc* ca: "... un adevărat *El-dorado vânătoresc*" și subliniind rolul tufărișurilor pentru viața pădurii: "... încântătoare e și marginea pădurii, unde un desiș de arbuști alcătuiește vajnicul cordon de grăniceri care păzesc misterele codrului"⁵⁰. În final, Borza afirmă: "Eu cred că putem presupune existența pădurilor pe aceste plaiuri chiar din epoca romană și a dacilor și chiar din timpurile bronzului"⁵¹. Iar noi, referindu-ne la vânătoare, vom aminti că doar în județele Timiș și Caraș-Severin sunt astăzi 157 fonduri cinegetice!

Considerații generale privitoare la vegetația Banatului, regăsim și în lucrarea sa din 1957, când vorbește despre vegetația lemnoasă din regiunile de câmpii subcarpatice, separând o provincie fitogeografică "daco-ilirică" caracterizată de formațiunile de cer și gârniță, frecvente în Banat. Iar abordând vegetația de tip mediteraneean din sud-estul Europei, plasează

---

⁴⁶A. Borza, "Flora și vegetația pădurii Soca (Banloc) din Banat," în *Probleme de Biologie* (București: Ed. Acad. RPR, 1962), 203-297.

⁴⁷ Ibid., 246.

⁴⁸ Ibid., 217.

⁴⁹ Ibid., 292.

⁵⁰ A. Borza, "Însemnări dintr-un parc de vânătoare," *Știință și tehnică* XVII, s. II, nr. 9 (1965): 36-37.

⁵¹ Ibid., 37.

sudul Banatului în ”zona balcano-moesiacă”, ce formează ”flancul sudic al domeniului euro-siberian”.⁵²

Dacă în 1959 publică monografia *Flora și vegetația Văii Sebeșului* (unde a petrecut mult timp în perioada ”exilului”), un adevărat model pentru modul de cercetare a unei anumite regiuni din țară, împreună cu N. Boșcaiu (bănățean de origine și elevul preferat al profesorului), va oferi specialiștilor tratatul *Introducere în studiul covorului vegetal*⁵³, cartea de căpătâi a tuturor fitosociologilor din țară, chiar și astăzi, la 60 de ani de la apariția acesteia. Aici prezintă, în capitolul referitor la vegetația României, Circumscripția Banatului, situată între Dunăre, Munții Semenic și Munții Poiana Ruscăi.

5. Aspecte privind ocrotirea naturii (note și articole sozologice)

Încă înainte de primul război mondial, Borza publică în presa vremii articole menite să sensibilizeze publicul despre necesitatea protejării naturii, inclusiv a unor suprafețe din M-ții Retezat (pe care i-a vizitat cu marele fitogeograf german Ferdinand Pax), lansând chiar ideea unor parcuri naționale.⁵⁴

Odată cu înființarea Universității românești din Cluj și cu adoptarea Legii Agrare de Marele Sfat Național (12 aug. 1919), în calitate de director al Grădinii Botanice, profesorul Borza, prin Decanul Facultății de științe (prof. D. Călugăreanu, specialist în fiziologie animală) solicită (în 20 martie, 1920) președintelui Consiliului Dirigent, Iuliu Maniu: ”... ca să expropriati și să cedați în proprietatea și îngrijirea Facultății noastre terenurile, pe cari, pentru știință și viitorime, dorim să le păstrăm întregi”. Printre aceste terenuri se menționează: ”Toate peșterile din Transilvania, Bănat și Părțile Ungurene” ..., ”Banchizele mediterane dela Lăpușul Hunedoarei”, precum și punerea sub ocrotire a ”... unor locuri deosebit de importante pentru Flora ținutului nostru: ... Pasul Cazan în Bănat, În Retezat <Paltina>, ... Muntele Domugled la Băile Erculane.”⁵⁵ Dar, odată cu schimbările administrative și desființarea Consiliului Dirigent (4 apr. 1920), legea agrară ardeleană (”...prima măsură legislativă românească, de importanță fundamentală, pentru protecția naturii, care ne face deosebită cinste”,⁵⁶ a fost înlocuită ”... cu o nouă lege creată la București, din care lipsește luminoasa dispoziție... privitoare la protecțiunea naturii”.⁵⁷ În aceste condiții, Borza adresează un memoriu (în 15 dec. 1923) Direcțiunii Generale pentru Reformă Agrară Cluj prin care solicită exproprierea și crearea unei rezervații în M-ții Retezat (teritoriul alpin, v. Stânișoara și împrejurimile iezerului Zănoaga), oprirea pășunatului și vânatului pe o suprafață de cca. 100 jugăre cadastrale din acest sector. Solicită, de asemenea, să fie decretată ca rezervație o suprafață de cca. 100 jugăre lângă Băile Herculane pentru a fi ocrotită ”... o pădure unică în tot cuprinsul Carpaților, alcătuită din copaci uriași de *Corylus colurna*, în tovărășie cu *Syringa vulgaris* și o sumedenie de flori rarissime”⁵⁸, care, împreună cu Vârful Șușcului ar putea constitui un parc natural, în care s-ar putea organiza și o grădină alpină. În fine, cere să fie salvată Cheia ”Prolaz” (com. Pecinecica), amenințată de exploatarea calcarului pentru producerea de var.

⁵² A. Borza, ”Despre vegetația ”mediteraneană” din sud-estul Europei,” *Studii și Cercetări de Biologie*, seria *Botanică* 17, nr. 4-5 (1965): 477-482.

⁵³ A. Borza, N. Boșcaiu, *Introducere în studiul covorului vegetal* (București: Ed. Acad. R.P.R., 1965).

⁵⁴ A. Borza, ”Din lumea plantelor,” *Biblioteca Sămănătorul*, nr. 16 (Arad, 1917).

⁵⁵ A. Borza, ”Protecțiunea naturii în România,” *Buletinul de informații al Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic de la Universitatea din Cluj* IV, nr. 1 (1924): 22-23.

⁵⁶ *Ibid.*, 12.

⁵⁷ *Ibid.*, 13.

⁵⁸ *Ibid.*, 24.

Toate aspectele privind acest subiect vor fi cuprinse în lucrarea sa din 1924, prima sinteză programatică de la noi, în care pornește de la situația din alte țări, continuă cu primejdiile în care se află monumentele naturii în România, cu o istorie a mișcării de protecție de la noi, cu un program de acțiune (lege fundamentală de protecție a monumentelor naturii, constituirea Comisiunii Monumentelor Naturii ș.a.) și se încheie cu o listă (*"inventar botanico-silvic provizor"*), realizată după o consultare cu naturaliștii din țară. Între speciile propuse a fi protejate, ce cresc și în /sau numai în Banat, se află tisa (*Taxus baccata*), floarea de colți (*Leontopodium alpinum*) și pinul bănațean (*Pinus pallasiana* = *P. nigra* ssp. *banatica*). Ca rezervații propune *Cazanele Dunării* (*"... cu pădure și vegetația stâncilor, de un colorit floristic meridional..."*), iar ca parcuri, *Retezatul și Muntele Domugled* *"... cu Prolazul în Valea Cernei... alcătuiind o unitate geografică bine delimitată, cu o floră unică în felul ei, cu faună tot așa de interesantă."*⁵⁹ Descrierea pe care o face Cheii "Prolaz", primul exemplu de semnalare a pericolelor care amenință natura, rămâne acum doar ca un document de arhivă: *"... o gigantică cheie erozională, cu colți prăpăstioși și pereți amețitor de înalți, care poartă o vegetație de un colorit meridional ..., alcătuiind acum o adevărată grădină botanică, extraordinar de bogată, variată și de o valoare științifică de neprețuit"*.⁶⁰ După 9 ani, Borza va deplânge faptul că nu s-a putut împiedica distrugerea acestor chei.⁶¹

În anii următori continuă atât publicarea de articole în reviste⁶², almanahuri, ziare (în care Retezatul apare ca viitor parc natural, de aprox. 600 ha), susținerea de conferințe sau comunicări (inclusiv la Congresul Internațional de Botanică, Ithaca, aug. 1926, unde îi asigură pe participanți că: *"... în această privință stăpânirea și nația românească a înțeles glasul științei și porunca culturii și își va face datoria pe deplin..."*).⁶³

A elaborat și un anteproiect de Lege (în 1925), înaintat Ministerului Domeniilor (care doar în 1927 va numi o comisie pentru definitivarea acestei legi!). Iar această lege o cere prin broșura din 1927, în care subliniază că *"Ne trebuie deci înainte de toate o lege specială pentru protecțiunea naturii..."*, mai cu seamă că: *"Noua distribuție a terenelor în baza legii agrare se tot face și desface, adesea din interese politice"*.⁶⁴

Încununarea experienței și concepțiilor sale protective va fi realizată în lucrarea prezentată la primul Congres al Naturaliștilor din România (Cluj, apr. 1928, avându-l ca președinte de onoare pe Emil Racoviță) și care va rămâne ca un îndreptar pentru mișcarea protecționistă din anii următori. La început sunt schițate principalele activități, cu exemple concrete (*din Banat amintind pădurea de alun turcesc, "... începută și ea de săcurea distrugătoare"*)⁶⁵, care au ca rezultat: *"Icoana pământului nostru se schimbă deci ireparabil."* și care fac să: *"... sufere întâi economia națională și viitorul economic al țării."*, să distrugă *"... atâtea valori etice și estetice remarcabile."* și să sărăcească cercetarea științifică: *"Cele mai triste urmări le are însă distrugerea și exploatarea nesocotită a naturii pentru știință."*⁶⁶ După o prezentare a realizărilor în acest domeniu în SUA, în țările scandinave, Cehoslovacia, Polonia, profesorul subliniază realizările din România în perioada 1919 – 1928, cu: *"... primele înfăptuiri serioase în această direcție, deși numai o mână de oameni a luptat pentru idealul*

⁵⁹ Ibid., 20-21.

⁶⁰ Ibid., 8-9.

⁶¹ A. Borza, "Monumentele naturii în România," *Boabe de grâu* IV, nr. 2 (1933): 1-19

⁶² A. Borza, Protecțiunea naturii în România. *Revista Științifică V. Adamachi* 12, nr. 3 (1926): 124-126.

⁶³ A. Borza, *Ne trebuie o lege pentru protecția naturii* (Cluj: Tipogr. Națională, 1927), 13.

⁶⁴ Ibid., 10.

⁶⁵ A. Borza, "Problema protecțiunii naturii în România," în A. Borza, E. Pop, coord., *I. Congres al Naturaliștilor din România. Dare de seamă și comunicări*, Ed. Soc. Nat. din România, 1929), 96.

⁶⁶ Ibid., 94-96.

acesta.”⁶⁷ Din Banat amintește *Cazanele și Muntele Domogled*, subliniind faptul că pentru ocrotirea lor s-a angajat Comunitatea de Avere Grănicerească, iar *M-ții Retezat*: ”... destinați de natură să adăpostească un adevărat parc național de mare întindere și reprezentativ”, cu o suprafață de cca. 1.000 ha este supravegheat de Direcția Vânătoriilor Regale și parțial de Grădina Botanică din Cluj. În continuare, apreciind că: ”Hotărârile de a crea unele rezervațiuni nu sunt însă definitive și sacrosante.” Borza ridică din nou problema unei legi speciale pentru protecția naturii și necesitatea constituirii de noi rezervații, ”... importante din punct de vedere botanic, zoologic, geologic ori numai estetic și istoric”.⁶⁸ În final, consideră că: ”... măsurile legale propuse sunt insuficiente și adesea inoperante, dacă marele public și populația țării nu sunt lămurite asupra motivelor și scopului acestei nobile și ideale acțiuni protecționiste.”, responsabilitate având toți naturalistii, școlile, preoțimea, asociațiile ”Prietenii Naturii” etc. Borza considera că: ”Vom crea astfel o atmosferă de sfânt respect pentru Natura străbună, care va fi izvorul cel mai puternic al unui sentiment patriotic bine înțeles și al sentimentului de solidaritate culturală universală, ce trebuie să animeze în viitor umanitatea.”⁶⁹

În deceniul următor apar și rezultatele eforturilor profesorului și ale colaboratorilor săi. Astfel, în iulie 1930 apare *Legea pentru protecția naturii*, completată în 1933 cu Decretul nr. 908, iar în 1934 marele Emil Racoviță publică un valoros îndreptar referitor la monumentele naturii. Un an mai târziu (în 22 martie 1935) ia ființă *primul Parc Național al țării – Retezatul*, cu o suprafață de 10.000 ha. Dacă vom citi cu atenție documentele publicate de Borza (1943), privitoare la înființarea acestui prim parc național, vom putea concluziona singuri cine a fost adevăratul motor pentru constituirea acestuia (aceasta pentru că, astăzi, sunt unii concetățeni care au o părere diferită, atribuind altei persoane paternitatea constituirii parcului).

Merită să amintim aici documentatul studiu publicat de dl. acad. Otiman⁷⁰, din care reies clar eforturile profesorului Borza, dar și ilegalitățile făcute după anul 1990, privitoare la retrocedările de terenuri din acest parc național, situație foarte asemănătoare cu ceea ce spunea Borza în 1927 legat de aplicarea legii reformei agrare! *Nihil nove sub sole!* Al. Borza rămâne însă, incontestabil, părintele primului parc național al țării noastre și unul dintre cei care au propus, la Cracovia (în dec. 1929) crearea de ”Parcuri Naționale Limitrofe” (v. *Compte rendu du Congrès...* 1930,) care astăzi se numesc ”Parcuri Transfrontaliere”, fără a se ști autorii acestei idei.

Doar în 1958 profesorul va publica studiile sale din anii 1942 și 1943, efectuate în căldarea *Beușnița*, o rezervație de cca. 100 ha, constituită în nov. 1943. Borza apreciază faptul că pădurile din valea Beul Sec și din cele alăturate: ”... au fost considerate și tratate de către organele silvice, mai mult sau mai puțin, ca păduri de protecție⁷¹”, ceea ce explică starea lor mai puțin degradată. Prin studiile sale, profesorul subliniază originalitatea tufărișurilor de liliac și mojdrean, a pădurilor de stejar și scumpie, de fag, de arțar cu mojdrean și a celor de stejar cu cărpiniță, descriind în cadrul fiecărei asociații câte o subasociație regională – *coryletosum colurnae.*, marcând astfel prezența alunului turcesc în aceste ambianțe eco-cenotice.

Dar, pe lângă studiile sale, profesorul Borza a făcut cunoscute ”bogățiile naturale ale României”, inclusiv ale Banatului, în diverse țări europene (Austria, Elveția, Germania, Croația, Italia), sensibilizând auditoriul, mai cu seamă în 1941 și 1942, și la problemele politice

---

⁶⁷ Ibid., 102.

⁶⁸ Ibid., 110-111.

⁶⁹ Ibid., 117-118.

⁷⁰ P. I. Otiman, M. Duțu, C. Ionescu, D. Dinu, I. Vlaic, ”Parcul Național Retezat – o problemă juridică nerezolvată,” *Academica* 24, nr. 3 (2014): 18-30

⁷¹ A. Borza, ”Vegetația rezervației Beușnița,” *Ocrotirea naturii* 3 (1958): 117.

ale țării noastre în perioada dificilă a celui de-al doilea război mondial. În acest sens amintim doar seria de conferințe din Italia, din 1942 (o audiență la Papa Pius al XII-lea, apoi conferințe în 16 mai la Roma, în 18 mai la Milano, în 20 mai la Bologna), pe care le-a încheiat cu următoarea frază: ” *In fine vi ringrazio di tutto cuore per l’attenzione con la quale mi avete onorato, e attraverso me avete onorato la tormentata vostra nazione sorella, la Romena, che domanda alla sua sorella maggiore italiana comprensione, amore e caldo aiuto, per la realizzazione del nostro destino comune: la solidarietà latina, che sola innalzerà noi tutti, discendenti di Roma*”.⁷² Putem spune că este o continuare a Cântecului Gintei Latine: “*Latina gintă e regină, Intr-ale lumii ginte mari, Ea poartă-n frunte-o stea divină, Lucind prin timpii seculari...Ea merge-n fruntea altor ginte, Vărsând lumină-n urma ei*” (V. Alecsandri, 19.05.1878- Montpellier), poezie pusă pe note de compozitorul italian Filippo Marchetti.

6. Grădina Botanică din Timișoara

Existența Parcului Rozelor în orașul refugiului a fost pentru Borza o altă tentație pentru a organiza aici o nouă Grădină Botanică, iar Administrația municipiului aprobă propunerea sa și încredințează, în toamna anului 1940, Institutului Botanic crearea unei astfel de grădini. Municipality oferă pentru aceasta, în 1941, pe lângă Parcul Rozelor, terenurile de lângă Bega și jumătate din Parcul Eminescu, precum și sprijin material și uman, astfel că, începând cu acest an 1941, se constituie Grădina Botanică din Timișoara.⁷³ Modul în care s-a organizat și funcționat, precum și numeroasele probleme generate de război sunt prezentate de Borza (1945), iar: ”*La plecarea noastră din Timișoara, în iunie 1945, toate aceste plante din cele cinci secțiuni au rămas perfect etichetate...*”.⁷⁴

Despre această ”*instituție mereu abandonată*” a scris detaliat și cu multă tristețe regretatul prof. Ioan Coste⁷⁵ și, cu mult suflet și cu multe informații inedite, d-na prof. Maria Țenchea.⁷⁶ Noi dorim să precizăm aici două aspecte subliniate de Borza (1941): 1) organizatorul Rozariului din Timișoara a fost Arpad Mühle, ”... *cel mai bun cunoscător al rozelor și cel mai de seamă rozierist al țării*”⁷⁷ și nu ”cel mai bun cultivator de trandafiri din țară”, cum afirma I. Coste; și 2) recunoașterea, în scris, a faptului că Timișoara a sprijinit mult Grădina Botanică din Cluj: ”... *rozariul din Cluj a fost în bună parte ... în privința materialului de trandafiri, creația Timișoarei iubitoare de roze și a rozieriștilor bănățeni*”.⁷⁸ Doi dintre acești ”rozieriști”, Iulius Scharf și Adalbert Janszky vor primi la Cluj (în 1936, cu ocazia Congresului Național de Horticultură, Cluj, 29 – 31 aug.), medalii de aur pentru trandafirii prezentați la Congres.⁷⁹

Trebuie să amintim faptul că, în repetate rânduri, Borza menționează ajutorul dat pentru colecțiile Grădinii Botanice din Cluj de Direcția horticolă a Municipiului Timișoara: trandafiri

---

⁷² A. Borza, “Le ricchezze naturali della Romania e la loro protezione,” *Lucrările Institutului de Geografie al Universității Regele Ferdinand I din Cluj la Timișoara* 7 (1942): 22.

⁷³ A. Borza, “Rozariul Grădinii Botanice din Timișoara,” *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj la Timișoara XXI, Appendix II* (1941): 3-47

⁷⁴ *Ibid.*, 11

⁷⁵ I. Coste, “Grădina Botanică din Timișoara (Istoria unei instituții, mereu abandonată),” *Analele Banatului. Științele naturii IV* (1998): 53-71

⁷⁶ Cristea, Șuteu, Pușcaș, coord., *Personalități*, 121-159.

⁷⁷ Borza, “Rozariul,” 3

⁷⁸ *Ibid.*, 9.

⁷⁹ A. Borza, “În serviciul horticulturii române,” *Notițe dela Grădina Botanică din Cluj* 11 (1937): 1-5

din grupul *Polyantha*⁸⁰, ”... *colecția bogată a hibrizilor de Canna indica*”⁸¹, precum și a ”rozieristului” timișorean, Adalbert Jansky (trandafiri *Thea* hibrizi, remontanți, moscați etc.⁸². În plus, Borza⁸³, oferă lista celor 728 varietăți de trandafiri cultivate în această nouă grădină botanică, o colecție impresionantă dacă luăm în considerare timpul în care s-a realizat ea sau dacă o comparăm cu cele cca. 300 varietăți din grădina din Cluj-Napoca, ce-i poartă numele.

Concluzii

Prin *facta, scripta et verba*, profesorul Alexandru Borza a fost cel care a făcut cunoscute, în țară și în străinătate, comorile naturale ale Banatului și a impulsionat cercetările naturalistice din această regiune a țării. Alexandru Borza și-a făcut pe deplin datoria pentru știință, pentru țară și chiar și pentru Banatul de care a fost legat, atât prin comorile sale botanice, cât și printr-o parte din familie care s-a stabilit aici. Spiritul profesorului Alexandru Borza a ghidat activitatea generațiilor de botaniști din Banat, care au adus importante contribuții la cunoașterea florei și vegetației acestui interesant sector al țării. Merită să amintim aici câteva nume dintre cei care s-au aplecat spre acest domeniu: Bujorean G., Grigore S., Coste I., Popescu-Domogled P.C., Schrött L., Oprea I.V. și V., Hoborka I., Peia P. ș.a. O serie de tineri (unii ajunși deja profesori universitari), formați de cei menționați, continuă și perfecționează studiile botanice și sozologice din această frumoasă regiune a țării noastre. Personalitatea sa și contribuțiile științifice aduse pot fi încă surse de inspirație și pentru tinerii de azi, dornici de inițiere și aprofundare a *scientiei amabilis*.

---

⁸⁰ A. Borza, “La jubileul de un sfert de veac al Societății de Horticultură din România,” *Grădina mea* IV, nr. 1-2 (1938).

⁸¹ A. Borza, “Grădina botanică din Cluj,” *Gazeta Ilustrată* VIII, nr. 1-2 (1939): 2.

⁸² Borza, “La jubileul,”

⁸³ A. Borza, A. Trif, R. Wendelin, “Enumerarea varietăților de roze cultivate în rozariul Grădinii Botanice din Timișoara, *Buletinul Grădinii Botanice și al Muzeului Botanic al Universității Cluj la Timișoara* XXI, Appendix I (1941).